

Исследование А.Джорджи и Н.Галлегос является примером феноменологического подхода с использованием элементов эмпирического анализа. Наше же исследование сочетает элементы феноменологического подхода, разработанного А.Джорджи и общие принципы анализа качественных интервью, описанные С.Квале, что позволяет совершенно по-новому взглянуть на

проблему стигматизации.

Оба исследования показывают, что и качественный подход предполагает определённую структуру (состоящую из 5 шагов исследования в подходе А.Джорджи или 7 этапов по версии С. Квале) и требования к интерпретации данных, при соблюдении которых возможно получить новые, валидные и достоверные знания.

ЛИТЕРАТУРА

1. Квале С. Исследовательское интервью / С. Квале. – М.: Смысл, 2003. – 301 с.

2. Комлёнок Н.М. Расхождение в ценностных ориентациях как причина отвержения индивида группой в старшем школьном возрасте / Комлёнок Н.М. // Социотипическое поведение личности: сборник научных статей [под общ. ред. С.Л. Богомаза]. – Витебск: УО "ВГУ им. П.М. Машерова", 2010. – С.78-85.

3. Коцюбинский А. П., Бутома Б. Г., Зайцев В. В. Стигматизация и дестигматизация при психических заболеваниях / Коцюбинский А. П., Бутома Б. Г., Зайцев В. В. // Социальная и клиническая психиатрия. – 1999. – №3. – С. 9-13.

4. Мухина В.С. Инициации подростков во временных объединениях как условие личностного роста и стигматизация личности в подростковой среде / В.С. Мухина // Развитие Личности. – 2000. – №3-4. – С.157-190.

5. Пирожков В. Ф. Законы преступного мира молодежи (криминальная субкультура) / В. Ф. Пирожков. – Тверь: ИПП "Приз", 1994. – 320 с.

6. Флоренская Т.А. Диалог в практической психологии: Наука о душе / Т.А. Флоренская. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 208 с.

7. Янчук В.А. Интегративно-эклетический подход к анализу психологической феноменологии. Словарь – справочник / В.А. Янчук. – Мн.: АПО, 2001. – 49 с.

8. Янчук В.А. Методология и методы психологического исследования в психологии и социальных науках / В.А. Янчук. – Мн.: АПО, 2011. – 376 с.

9. Giorgi A., Gallegos N. Living Through Some Positive Experiences of Psychotherapy // Journal of Phenomenological Psychology. – 2005. – №36. – PP. 195–218.

10. Giorgi A. & Giorgi B. The descriptive phenomenological psychological method // Qualitative Research in Psychology: Expanding Perspectives in Methodology and Design. [P.M. Camic, J.E. Rhodes & L. Yardley (Eds.)]. – Washington D.C.: American Psychological Association, 2003. – PP. 243–273.

11. Giorgi A. Phenomenology and psychological research. – Pittsburgh: Duquesne University Press, 1985.

Подано до редакції 16.01.13

УДК 378.9+378.144

О. Ю. Богуш

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ СПРИЯННЯ УСПІШНОСТІ КУЛЬОВОЇ СТРІЛЬБИ

У статті розкрито питання успішного навчання в старшій юності, про успішність підготовки у кульовій стрільбі; зокрема розкриваються проблеми навчання у вищій військовій школі. Освіта повинна поєднуватися з розвитком гуманістичної спрямованості особистості офіцера.

Ключові слова: майбутній офіцер, успіх вогневої підготовки, молодь старшого юнацького віку, навчання стрільбі захисників країни, ціннісні орієнтації.

Психологічна складова навчання стрільби традиційно розглядається як ключовий аспект цього процесу в дослідженнях різних галузей знань, у тому числі педагогічних (В. І. Дьяченко). Психологічний аспект навчання найшов свої вираження як у психології спорту (Г. Ложкін) так і при підготовці майбутніх офіцерів (О. В. Барабанщиков), але що стосується психологічних основ вогневої підготовки майбутніх офіцерів цей матеріал представлено в методичних рекомендаціях практичної спрямованості і він не знайшов суто наукового аналізу, систематизації і узагальнення (Л. М. Вайнштейн та інші).

Вивчення діяльності курсантів та випускників Військової академії (м. Одеса) засвідчило, що причина високих досягнень у службі одних і невдач у ній інших криється в різних рівнях успішності в навчанні та ставленні до службової діяльності. При цьому, в частині випускників спостерігається низький рівень успішності стрільби в професійній необхідності постійної бойової готовності, який характеризується невпевненістю у своїй професійній придатності, від своєї службової діяльності такі курсанти та офіцери задоволення не отримують.

У зв'язку з цим необхідно радикально удосконалити систему підготовки офіцерського складу військ,

адже саме в процесі навчання у ВНЗ закладаються психологічні основи професійної майстерності майбутнього офіцера.

Сприяння успішності в кульовій стрільбі стає можливим, коли навчально-виховний процес, спрямований на підготовку майбутнього офіцера, включає курсантів у різноманітні види діяльності, які допомагають засвоїти не тільки необхідні знання, але й розвивають професійні здібності та вміння, творчий потенціал, формують навички управління своїм психічним станом.

Об'єкт дослідження – психологічне супроводження професійної підготовки майбутнього офіцера.

Предмет дослідження – психологічні чинники успішності в навчанні курсантів вищих закладів освіти системи Збройних Сил України кульової стрільби.

Мета дослідження – розробити та апробувати методику формування успішності в кульовій стрільбі курсантів вищих закладів освіти системи Міністерства оборони України на основі визначених психологічних чинників, що забезпечують формування успішності навчання майбутнього офіцера на заняттях з вогневої підготовки.

Теоретичними засадами дослідження стали праці з психологічної теорії особистості (Б. Г. Анан'єв, Дж. Брунер, Л. С. Виготський, К. К. Платонов та ін.), концепції побудови рухів Н. А. Бернштейна, теорії єдиної функціональної системи діяльності (П. К. Анохін та ін.), теорії майстерності (О. В. Барабанщиков), психологічних основ військової підготовки (О. В. Барабанщиков, К. К. Платонов, Б. М. Тєплов.).

Формуючий експеримент проводився у 2011-2012 рр., у процесі якого на основі критеріїв і показників оцінки успішності в навчанні експериментально перевірялися психолого-психологічні умови процесу формування успішності в навчанні майбутніх офіцерів у кульовій стрільбі, що були виявлені в результаті теоретичного дослідження. У цей ж період визначалася ефективність розробленої методики організації процесу формування успішності в навчанні курсантів, узагальнювали експериментальні дані, здійснювалася апробація здобутих результатів. Перевірка висновків та результатів дослідження проводилася на базі Військового інституту Одеського національного політехнічного університету та Військової академії (м. Одеса).

Сприяння успішності в кульовій стрільбі відбувається поетапно: в період адаптації важливим є психологічне супроводження при ефекті першого пострілу. На продуктивному етапі – важливо було сформувати основи успішності в навчанні курсантів до службової діяльності та домогтися підвищення рівня цієї успішності за рахунок залучення психологічних чинників навчання. Репродуктивний етап передбачав, перш за все, випробування результату навчань за умов реальної служби у військах під час стажування.

Умовами сприяння успішності в навчанні курсантів вищого закладу освіти системи Збройних Сил України є актуалізація психологічного супроводження навчальних занять з вогневої підготовки; диференційований та індивідуальний підходи до навчання курсантів.

Важливим є контроль за емоційною регуляцією діяльності курсантів; оволодіння курсантами оцінним компонентом та адекватним застосуванням його в екстремальних ситуаціях тренувань або військових навчань.

В результаті проведення формуючого експерименту уточнено та науково обґрунтовано критерії і рівні успішності в навчанні майбутнього офіцера у кульовій стрільбі; емпірично виявлено психологічні чинники успішності в навчанні майбутнього офіцера; вперше розроблено і експериментально апробовано умови цілеспрямованого формування успішності в навчанні в діяльності майбутнього офіцера з вогневої підготовки з урахуванням вікового та педагогічного аспектів; доповнено розкриття специфічних сторін процесу формування успішності в навчанні майбутнього офіцера; вперше встановлено взаємозв'язки і взаємозалежності між психологічними факторами успішності навчання кульовій стрільбі; вперше встановлено етапи процесу формування успішності навчання майбутнього офіцера кульовій стрільбі. Визначено психолого-педагогічних умови раціональної організації процесу сприяння успішності в навчанні майбутнього офіцера, у розробці методики сприяння успішності в навчанні кульовій стрільбі майбутніх офіцерів протягом усього процесу навчання у вищому навчальному військовому закладі. Методика практичної реалізації поетапного процесу формування успішності в навчанні майбутніх офіцерів передбачає використання таких засобів, як розв'язання спеціальних професійних (ситуаційних) завдань, рольові ігри, ігрове моделювання, комп'ютерну діагностику спеціальних здібностей тощо. Методика дозволяє викладачам цілеспрямовано керувати процесом формування професійно-спеціальної успішності у кульовій стрільбі за допомогою активних методів психологічного супроводження процесу навчання. Система спеціальних вправ і методика їх використання може бути застосована при викладанні навчальної дисципліни "Вогнева підготовка". Подальшої розробки потребує методика сприяння успішності навчання молодих офіцерів в період післявузівського проходження служби у зв'язку цього процесом зі становлення командира-лідера.

Ми мали змогу проводити сприяння успішності навчання кульовій стрільбі протягом всього періоду підготовки майбутнього офіцера на кількості осіб, що надає змогу побачити статистично достовірну різницю як безпосередньо в технічних показниках кульової стрільби, так позитивних змінах у навчанні в результаті психологічного супроводження цього процесу.

Озброєння військовослужбовця способами збереження і відновлення психічного стану шляхом оволодіння різними прийомами словесного відволікання і перемикання, раціонально організованої підготовки, на нашу думку, мають розглядатися як інструментальні засоби загальної психологічної підготовки особливості до рівня здатності долати прояви власної агресії, депресії, страху тощо.

Зміст психологічної підготовки, її спрямованість базується на основних положеннях, сформованих, в

основному, сучасною теорією і практикою спортивної психології. Разом з тим, підготовка військовослужбовця не лише має бути звужена до підготовки спортсмена, психологічна робота з військовослужбовцем має свою специфіку.

Успіх у підготовці військовослужбовця забезпечується цілим комплексом особистісних якостей і гармонією їх взаємодії. Це, вміння долати перешкоди, що несподівано виникають; розвиток витримки і самовладання, рішучості, ініціативності; вміння володіти собою, вольові надбання людини, що мають збігатися з умінням швидко оцінювати ситуацію, приймати рішення і реалізовувати їх, відповідними якостями мислення і певним досвідом поведінки. Отож, з одного боку, розвиток пізнавальної сфери особистостей, вдосконалення інтелектуальних якостей людини, стійкості і гнучкості мислення, розвиток уваги (обсягу та інтенсивності), творчої уяви, з іншого боку – підготовка військової людини вимагає розвитку властивостей особистості, зокрема спостережливості.

У своїй роботі ми керувалися наступними педагогічними принципами:

- свідомості – спортсмен усвідомлено, з довірою приймає поради-вказівки; систематичності – плановане тренування постійне, послідовне, цілеспрямоване застосування засобів впливу;

- всебічності – вплив не на одну вузьку сферу, а на всю психіку: спрямованість особистості, психомоторику, інтелект;

- узгодженості – заходи психічного впливу повинні ув'язуватися з іншими, логічно складовими системою спортивного тренування (Корх).

Багато необхідних військовослужбовцю якостей характеру формуються у процесі підготовки і проведення стрільб. Зокрема, підвищення психологічної стійкості військовослужбовця відбувається в подоланні несприятливих зовнішніх умов на тренуваннях та змаганнях; відбувається вдосконалення прийомів регуляції поведінки, оволодіння прийомами довільного розслаблення м'язів, регулюванням дихання, переключенням уваги і думок, словесної саморегуляції, приручення до самоконтролю за зовнішнім проявом емоційної напруженості; удосконалюється вміння визначати момент готовності до початку пострілу.

В роботі по сприянню кульовій стрільбі важливо не стільки формування інтересу не тільки до стрільби, що і так значною мірою властиве для старшого юнацького віку, скільки розвиток мотивації, загальних моральних і спеціальних рис характеру юнака, громадянська спрямованість, працьовитість, дисциплінованість, відповідальність за виконання плану підготовки і результатів виступу, повага до тренера та вимогливість до самого себе. Досягнення високого спортивного результату має доповнюватись усвідомленням ціннісної орієнтації, яка за цим стоїть – заради чого людина діє (патріотична та громадянська мотивація).

Динаміка домагань особистості в сфері процесу та результатів стрільб, раціональне співвідношення

обсягу і змісту засобів загально-фізичної, техніко-тактичної та психологічної підготовки, теоретичних знань і практичних умінь, необхідних для успішної цілеспрямованої діяльності, індивідуалізація засобів і методів психологічної підготовки – важливі складові успішності навчання.

Інформація про умови майбутніх випробувань, конструктивне усвідомлення даних про власну підготовленість, стан і можливості, визначення оптимального варіанту дій в змаганні; освоєння способів емоційно-вольового налаштування перед стрільбою має надаватися вчасно для внесення конструктивних змін у дію. Поряд з цим протягом року має здійснюватись розвиток упевненості у своїх силах, активне прагнення боротися за досягнення максимального результату.

При сприянні успішності кульовій стрільбі увага була звернена на розвиток мислення, здатності до саморегуляції, формування вольових рис характеру, розвиток оперативного мислення і пам'яті, спеціалізованих сприймань, створення загальної психічної підготовки до виконання поставлених завдань.

Важливим є виховання у військовослужбовців моральних основ поведінки в суспільстві, вольових рис характеру, розвиток організованої діяльності, спрямованої на підготовку до захисту Вітчизни, організованості; розвиток здатності довільно керувати своєю поведінкою в особливих умовах.

Психологічну підготовку до виконання завдань у процесі стрільби не можна звузати до психологічної роботи з емоційним станом особистості. Мова має йти про загально психологічну підготовку та актуалізацію психологічних основ виховання військовослужбовця як професіонала, розвиток його емоційно-вольової сфери, особливо сфери особистісної, складних вищих почуттів, які поряд з розвитком пізнавальної сфери, спричиняють зміни і у таких складних властивостях особистості, якими є спрямованість та характер.

Під час сприяння успішності в навчанні у студентів та курсантів ми диференціювали, вивчали та враховували і їхні психологічні відмінності, і їхні типологічні відмінності, особливості адаптації до умов служби. В дослідженні виявлено сильний позитивний зв'язок успішності в навчанні кульовій стрільбі при виконанні стрільб і стабільності нервової системи, що виявлялась з допомогою тесту Айзенка та подальшим використанням коефіцієнта Спірмена ($r=0,534$ при $p \leq 0,01$).

При підготовці військовослужбовців до професійної діяльності значущою виявилась не тільки адаптивність (О. П. Саннікова, О. В. Кузнецова, 2009), але й придбане в процесі навчання вміння майбутнього офіцера регулювати свої стани. Психологічна напруженість може виявлятися в занадто високому або занадто низькому рівні нервово-психічної активності. Для зниження рівня збудження, з метою заспокоєння, розслаблення перед виступом застосовують такі способи саморегуляції: словесні впливи(перемикання думок на техніку виконання дії, а не на результат; перемикання думок і уваги на образи і явища, що викликають

позитивні емоції (картини природи, приємні люди, радісні події та інше); самопереконання, спрямоване на заспокоєння: "Я добре підготовлений", "Противник не такий вже сильний"; самонакази: "Заспокойся", "Не хвилюйся", "Візьми себе в руки" та інші; прийоми, пов'язані з використанням поз, рухів та зовнішніх впливів, спрямовані на зниження рівня порушення: затримка рухів, характерних для людини в збудженому стані; регуляція дихання зміною інтервалів вдиху і видиху, затримкою дихання, уповільненням або прискоренням вдиху і видиху, їх глибини; послідовне розслаблення основних і локальних груп м'язів; чергування напруження і розслаблення окремих груп м'язів; заспокійливі прийоми масажу (легке поглажування тощо).

На тренажері "Скатт" та з допомогою комп'ютерної програми курсанти усвідомлювали типове для себе траєкторію прицілювання та показники стрільби, де виокремлювався власний "лідерський" результат. Заняття з основ стрільб проводилися не тільки методом розповіді, а й за допомогою візуалізації дій в поєднанні з поясненнями і показом суті явищ, що вивчаються з психологічної точки зору. Наші дослідження підтвердили факт, що точність прицільної доводки зброї з візуалізацією зростає у стрільців-розрядників на 7-13 % [6,7]. Приклади з практики стрільби курсантами також доводять це. Правила стрільби на заняттях ми викладали за способами ведення вогню, обґрунтовували і закріплювали на практичних заняттях, вимагаючи від курсантів глибокого розуміння правил стрільби і вміння свідомо застосовувати їх в обстановці бою. Виконанню вправ у тирі передувало ретельне вивчення "індивідуального почерку застосування зброї" і доведення цих дій до автоматизму при вивченні заходів безпеки при поводженні зі зброєю. Технологічні знання основ, прийомів і правил стрільби, проведення стрілецьких тренувань і відпрацювання підготовчих вправ з учбовими патронами (спорядження магазину патронами, зайняття положення для стрільби, зарядження зброї, прицілювання, спуск гачка, розрядження та огляд зброї) проводились у тісному поєднанні з психологічною підготовкою і актуалізацією видів відчуття, сприймання, мислення, стану підвищеної уваги. Тільки після цього проводилися практичні заняття з виконанням вправ курсу стрільб на стрільбищі, в тирі. Вони дозволили основну увагу приділити вдосконаленню знань з матеріальної частини зброї; умов і методики виконання окремих навчальних завдань, не тільки повторення заходів безпеки при користуванні зброєю, але й правил психічної саморегуляції власного стану. Залежно від рівня успішності навчання здійснювався індивідуальний та диференційований підхід на групових, індивідуальних та індивідуально-групових заняттях. Нами було актуалізовано психологічне супроводження діючої інтерактивної моделі стрільби у циклі прицільної наводки зброї при врахуванні загального часу виконання пострілу, залишку часу.

Спочатку курсантів знайомили з технікою власної стрільби в цілому, потім уточнювали окремі елементи техніки, а далі вдосконалювали техніку стрільби на більш якісному рівні з урахуванням індивідуального

характеру пострілу на основі наявних знань, умінь і навичок. Для високої точності руху у стрільбі необхідно створити гранично точний уявний образ даного руху, з початку актуалізувавши його з допомогою аналізу стрільби в залежності від зміни часових параметрів віртуального пострілу, з подальшим аналізом траєкторії прицілювання, відпрацювати дії пострілу на основі оптимізації траєкторії прицілювання за допомогою апарату "Скатт" і, запам'ятати образ дії, перекласти цей образ, зберігаючи високу точність ідеомоторики, тобто зробити рух таким, щоб за його уявним чином почали функціонувати відповідні м'язові групи; підібрати запрограмоване словесне оформлення опорних елементів і відпрацювати рух до автоматизму, враховуючи свій кращий результат. Після того, як ідеомоторний образ руху стане точним і стійким і будуть добре "розім'яті" м'язи, потрібний результат приходить набагато швидше, ніж звичайний метод спроб і помилок. Уявні образи майбутнього руху втілюються гранично ефективно, коли користуватися ними свідомо та активно. Імпульси, народжені в головному мозку, мають передатися на м'язи, які повинні виконувати задумане. Якщо уявлення мають суто зоровий характер, то ніяких мікрорухів в м'язах не виникає. Уповільнене обмірковування технічного елемента дозволяє точніше уявити всі тонкощі досліджуваного руху і вчасно відсікає можливі помилки. Важливо, що коли у свідомості домінуюче положення займає турбота про результат, вона витісняє найголовніше – уявлення про те, як досягти цього результату, ця думка починає заважати точним уявленням про технічні елементи. Для досягнення бажаного результату треба думати не про нього, а спиратися на уявні образи тих дій, які ведуть до цього результату.

Цей та інші психологічні механізми доводились до свідомості курсантів протягом усього періоду навчання.

Порівняльні дані констатуючого та формуючого зрізів засвідчили, що у формуванні рівнів успішності в навчанні курсантів контрольних і експериментальних взводів відбулися певні позитивні зміни. Так, у експериментальних взводах, де було реалізовано експериментальну методику, якість успішності у навчанні значно зростає. Ми довели, що розвиток успішності навчання кульовій стрільбі відбувається ефективно при забезпеченні поетапного формування успішності в навчанні у кульовій стрільбі (адаптаційний, продуктивний і репродуктивний етапи) та адекватних психологічних умовах.

Врахування вікових факторів розвитку особистості курсанта та особливості онтогенезу, поглиблений змістовий компонент навчального заняття з вогневої підготовки; диференційований підхід до навчання курсантів; розвиток емоційно-вольової регуляції діяльності курсантів; оволодінню курсантами оцінним компонентом та адекватним застосуванням його в напружених ситуаціях обумовлює успішну підготовку курсантів.

Отже, підтвердилася ефективність запропонованої нами методики формування успішності в навчанні курсантів вищих закладів освіти системи Збройних Сил України до військової діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бадмаев Б.* Психология меткого выстрела / Б. Бадмаев // Военный вестник, 1977. – № 9. – С. 14-25.
2. *Бернштейн Н.А.* Биомеханика и физиология движений: Избранные психологические труды / Бернштейн Н.А. – М.: Изд-во МПСИ; Воронеж : МОДЕК, 2004. – 688 с.
3. *Геллерштейн С.Г.* Действия, основанные на предвосхищении, и возможности их моделирования в эксперименте // Проблемы инженерной психологии [Под ред. Б.Ф. Ломова] / С.Г. Геллерштейн. – Л., 1966. – С. 142-154.
4. *Горелов И.Ю.* Психологічна готовність працівників ОВС до застосування вогнепально-силового впливу : Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 / І.Ю. Горелов. — Х. : Ун-т цив. захисту України, 2008. — 19 с.
5. *Дьяченко М.И.* Готовность к деятельности в напряженных ситуациях / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандибович, В.А. Пономаренко. – Минск: Изд-во БГУ, 1985. – 206 с.
6. *Павлюк Є.О.* Суть і стан наукової проблеми підготовки спортсменів зі стрільби кульової / Є.О. Павлюк // Спортивна наука України. – 2009. – № 4. – С. 11-20.
7. *Павлюк Є. О.* Удосконалення техніко-тактичної підготовки спортсменів у стрільбі по рухомих мішенях: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з фізичного виховання і спорту за спеціальністю 24.00.01 – олімпійський і професійний спорт. – Львівський державний інститут фізичної культури / Євген Олександрович Павлюк. – Львів, 2004. – 210 с.
8. *Санникова О.П., Кузнецова О.В.* Адаптивність личности: [монографія] / О.П. Санникова, О.В. Кузнецова. – Одесса, 2009. – 257 с.

Подано до редакції 30.01.13